„LOOK IN MY FACE; MY NAME IS MIGHT-HAVE-BEEN”- JURNALUL LUI MIHAIL SEBASTIAN

„LOOK IN MY FACE; MY NAME IS MIGHT-HAVE-BEEN”

Marius MESAROȘ,
Doctorand Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Abstract: One of the most successful literary works of Mihail Sebastian, is represented by his Diary, kept between 1935 and 1944, capturing the dark years of antisemitic ascension in Europe, including Romania. What makes this literary creation so special, is beside the quality of his writing, the multilayer structure that his intimate notations record: Mihail Sebastian`s sensibilities for music, nature and love, his creation approach, and the struggle in the process of writing, the asphyxiating atmosphere of antisemitism, his relations with some of the most important cultural figures of the time. The tragedy of Sebastian`s Diary lies in the discrepancy between a young talented man, filled with the joy of living, and the unbreathable air of antisemitism that was rising, infiltrated in all spheres, including the cultural one.

Keywords: antisemitism, diary, Mihail Sebastian, war, love

Poate principala operă a lui Mihail Sebastian o reprezintă tocmai Jurnalul său, ţinut de Mihail Sebastian în anii unei sălbatice ascensiuni a antisemitismului, din perioada 1935-1944. Originalul a fost scos din ţară prin curier diplomatic de fratele său mai mic Andrei Benu Sebastian. Cartea este un document de mare valoare istorică, care documentează antisemitismul societăţii româneşti în anii războiului (care în România a dus la masacrarea a peste 200.000 de evrei). De-a lungul timpului Jurnalul a fost publicat şi peste hotare, în ţări ca Franţa, SUA, Olanda sau Germania.

Însumând 9 caiete scrise pe parcursul a nouă ani, jurnalul lui Mihail Sebastian (care iese oficial în public doar în 1996) reprezintă pe lângă un valoros document social-istoric, şi o la fel de valoroasă operă literară în sine. După cum menţionează în prefaţa cărţii şi istoricul literar Leon Volovici, Jurnalul conţine mai multe straturi destul de închegate, care în sine ar putea constitui câte un jurnal de sine stătător, cum ar fi **jurnalul politic şi de război** (subiect căruia după încheierea războiului chiar Sebastian a vrut să-i dedice o carte de însemnări), **jurnal de creaţie**, **jurnal de schi**, şi desigur **jurnal intim**. Acesta la rându-i ar putea consta cel puţin dintr-un jurnal **de introspecţie**, **jurnal de vise**, unul **amoros**, **jurnal al însemnărilor muzicale** şi altul al **contemplării naturii**. Toate aceste subiecte sunt abordate de scriitor în detaliu, paginile oferind o bogăţie de informaţii şi impresii ce conturează atmosfera României aflate pe pas de a traversa perioada celui de-al doilea război mondial, dar mai ales viaţa intelectualului evreu în vremuri atât de nefaste, la nivel internaţional cât şi intern. Cartea document conţine **însemnări despre elita culturală** a vremii, în mijlocul căreia se află şi Sebastian (M. Eliade, C. Petrescu, Max Blecher, I. Teodoreanu, Nae Ionescu, E. Cioran, E. Ionescu, C. Serghi, Al. Rosetti, P. Comărnescu) şi desigur relaţiile cu aceştia.

Din jurnal reies 9 ani ai unui om, dacă nu sfârşit, cum se declara încă de tânăr Cioran, atunci măcar ai unui om ce simte că eşuează, cel puţin la nivelul declarativ, după cum însuşi recunoştea că are menirea lamentaţiei. În acelaşi timp un om plin de zbucium creator (mintea îi fuge spre noi şi noi idei de proiecte literare chiar şi în cele mai vitrege situaţii), dar şi un om cu gustul plăcerilor. Deşi înconjurat de prieteni buni, printre care Eliade, Camil Petrescu, C. Baltazar, I. Teodoreanu, **se simte pe fundal profund singur**. Deseori referindu-se jurnalului ca unui partener de discuţie, Sebastian îşi dezvăluie complexitatea: **un sensibil în faţa naturii, veşnic îndrăgostit şi încurcat în legături amoroase, cochet, meloman incurabil, fin observator de oameni, fire dezorganizată dar perseverentă, neiertător cu sine, foarte ataşat de familie şi prieteni, recunoscându-şi voluptatea lamentaţiei dar şi cu o capacitate exemplară de a îndura şi spera atunci când soarta pare tragică**. **Aflat mereu între**, (nu e prins nici de convingerile politice comuniste, nici de promisiunea monstruoasă de dreapta) între prieteni, între iubiri, între avânturi şi proiecte literare începute sau gândite, între blestemul sorţii evreilor şi patria în care se dezvoltă, între apărarea propriului popor şi legătura aproape paternă cu un legionarul declarat ca Nae Ionescu (fapt ce, pe lângă articolele scrise la Cuvântul, a oferit ulterior şi subiect de atac împotriva lui Sebastian, la autori ca Marta Petreu) Sebastian se simte pe bună dreptate însingurat, neaparţinând cu adevărat nicăieri şi nimănui. Lovit pe rând de atitudinea prietenilor ca Nae Ionescu, idealistul înfocat Camil Petrescu sau Eliade, apoi umilit de măsurile antisemite ale guvernului care-i zguduie serios încrederea în umanitate, împărţit între activităţi necesare care simte că-i consumă timpul şi energia ca predatul la liceu sau avocatura, Sebastian nu cedează. Se simte dărâmat, extenuat, erodat, dar nu cedează. Îşi eliberează frustrările, dezamăgirile, temerile în jurnal, care capătă funcţia soteriologică în viaţa scriitorului. Se alimentează cu evadările în natură, mai ales la munte, unde se simte din nou întinerit şi energizat schiind, se îndulceşte aproape obsesiv cu un Mozart, Beethoven şi mai ales Bach, (va scrie o perioadă şi cronici muzicale pentru redacţia L`Independence Roumaine) savurează abandonarea în braţele calde ale femeilor şi vede aproape orice situaţie prin ochiul creatorului, astfel că totul pentru Sebastian pulsează ca potenţială idee de operă literară. Acestea sunt narcoticele de care Sebastian e dependent, morfina care-l ajută să estompeze loviturile primite cu atât mai mult cu cât este un evreu intelectual în zorii ascensiunii unui antisemitism legalizat. Ba mai mult, în dese rânduri refuză chiar să se recunoască victimă, nealegând calea cea mai facilă spre salvare (o posibilă fugă în străinătate) ci-şi destinul încercat.

Visător dar nu neapărat idealist (ca un Camil sau Eliade) îşi enunţă în dese rânduri pretenţiile aparent simple pentru o viaţă fericită: **o casă curată departe de oraş, multă muzică, cărţi şi o fată drăgăstoasă lângă care el să scrie şi să citească câte zile o avea**. Nu e convins nici de faimă, nici de puterea politică, nici de influenţă. Se recunoaşte o fire naivă, deseori fragil, cochet, libertin, fără să se ascundă sub snobisme elitiste. În dese rânduri jurnalul ne redă aceste consemnări sincere şi directe, parcă povestite la oboseală unui bun prieten: *"după cum vezi, n-am plecat. Voi putea pleca mâine? Nu ştiu".*

Avid cititor al literaturii confesionale (Jurnalul Katherinei Mansfield, Jurnalul unui om dezamăgit- tragicul jurnal al tânărului Wilhelm Nero Pilate Barbelion, Jurnalul lui Stendhal, Jurnalul lui A. Gide) dar în special al scriitorului francez Jules Renard (cu care se întâlneşte şi în vise), Sebastian notează **dese momente de introspecţie**, momente în care se ia la trântă cu sine, se mustră pentru propriile slăbiciuni eliberându-şi parcă frustrările. Impresionat de jurnalul acestuia, nota: *„Jules Renard este sinceritatea însăşi. Jurnalul lui consemnează, fără ipocrizie, tot ceea ce o conştiinţă de om poate cunoaşte de-a lungul unei vieţi care nu e întotdeauna făcută din eroisme. El ne dezarmează prin curajul confesiunii. Puţini oameni au luat vreodată condeiul în mână pentru a fi atât de necruţători cu ei înşişi. (...) El are curajul vanităţilor lui, curajul invidiilor lui, curajul laşităţilor lui. Le mărturiseşte direct, fără a se scuza, cu un fel de cruzime ironică, pe care numai copiii o au."*

Din însemnările despre electrizantul profesor de filosofie **Nae Ionescu**, cel ce a influenţat pozitiv şi negativ atâtea minţi ilustre ale vremii (Eliade, Cioran, Noica, Mircea Vulcănescu...) reiese un Sebastian care **l-a privit cu admiraţie şi revoltă totodată**. *„Ce m-a deprimat puţin la Nae a fost tonul cu care povestea totul. Combinard, şmecher, teribil. (...) Hotărât, îl prefer la sala de curs."*[1] Deşi prestaţiile acestuia la sala de curs urmau curând să fie îmbibate şi acestea de propaganda ideologică legionară. Cu toate acestea, Sebastian nu-i poate întoarce spatele, văzându-l ca *„cel mai interesant şi complex om pe care l-am întâlnit."* Chiar dacă la moartea acestuia consemnează sec *„15 martie 1940. A murit Nae Ionescu."* [2] Atât. Ca în ziua următoare să consemneze un acces de plâns, întristat în casa fostului prieten: *„Plâns nervos, imposibil de stăpânit, ieri dimineaţă intrând în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit. Se duce cu el o întreagă perioadă din viaţa mea, acum-acum de abea- definitiv închisă. Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, nerealizat, învins şi- dacă nu mi-ar fi prea greu s-o spun (şu îi e) ratat. Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut atât de puţin noroc. (...) Nae Ionescu moare la 49 de ani, neluat în serios, înfrant."*

Din însemnările amoroase, care ocupă un loc consistent în jurnal, mai ales până la începerea războiului, **reiese un Sebastian mereu amorezat**, frecventând lumea actriţelor, din care se va evidenţia relaţia încâlcită cu foarte iubitoarea de relaţii, actriţa Leny Caler sau pictoriţa Zoe Ricci (are o relaţie cel puţin de prietenie şi cu Cella Serghi, Seni la acea vreme). Nu în puţine rânduri Sebastian se mustră pentru naivitatea şi sensibilitatea lui în dragoste, recunoscându-şi vocaţia de a-şi complica singur existenţa: *„Ce stupide preocupări, cât de copilăroase mai ales că ştiu tot ce e inutil în jocul ăsta, pre vechi, prea cunoscut, prea uniform.„* sau *„ M-am lăsat ca un dobitoc prins într-o poveste care ştiam de la început că nu duce nicăieri. Iată-mă amorezat, gelos pe toţi bărbaţii cu care s-a culcat, preocupat la fiecare moment de ce face, sau de ce ar putea să facă, fericit când surâde, nenorocit când e prea veselă, tremurând când îi aud glasul la telefon. (...) Toate astea iau forme de un sentimentalism comic, licean, adolescent."*[3] Viaţa amoroasă a scriitorului este într-adevăr încâlcită: *„Ca şi cum Leni şi Zoe n-ar fi fost de ajuns pentru a-*

[1] Mihail Sebastian, Jurnal, pref. și note de Leon Volovici, Ed. Humanitas, București, 2021, p. 21
[2] Idem, p. 266
[3] Idem, p. 27

mi complica viața, iat-o acum și pe Alice Theodorean. (...) Ziua de ieri a fost în privința asta de-a dreptul stupidă. La prânz a fost Zoe. Seara a venit Leni, iar seara de tot, m-am dus eu la Al. Theodorean. (...) Mă las deștrămat de atâtea ridicule povești care nu duce niciuna nicăieri..." [4] Jurnalul amoros din jurnalul mare, abundă de consemnări, și nu de puține ori confesorul vorbește cât se poate de liber, întocmai cum ar trebui să fie scrisul într-un jurnal.

Unul din narcoticele sale preferate, după cum însuși Sebastian și-l recunoaște, este **muzica**. Zeci de pagini despre audiții la radio sau în săli de concerte sunt dedicate muzicii clasice (îl și menționează pe Enescu la un moment dat văzându-l la terminarea unui concert) însemnări făcute de mâna unui cunoscător al muzicii, care încheie de multe ori pagini ale unor evenimente tragice. De altfel jurnalul e deschis cu o însemnare muzicală: *„Radioul e deschis la Praga. Am ascultat un concert în G-dur de J. S. Bach, pentru trompetă, oboi, cembal și orchestră. (...) Sunt în plin Bach. Pe urmă un concert pentru pian și orchestră de Mozart."*

O parte distinctă a jurnalului ar putea reprezenta în sine un **jurnalul de schi și al contemplării naturii**. (de altfel acțiunea din Accidentul se petrece în marea lui majoritate în jurul schiatului). Are o mare sensibilitate în fața energiei naturii, care de multe ori e singura motivație ce îl împinge să își îndeplinească sarcinile: gândul unei vacanțe energizante la Predeal, Balcic, Sinaia. Deși doar la 30 de ani întâlnește delectarea pe schiuri, activitatea va reprezenta pentru el o nouă escapadă din lupta surdă pe care o duce cu propriile-i nemulțumiri, deloc puține. Schiind, se simte revigorat ca un copil, reîntinerit și în sfârșit bucuros. *"Prima mea lecție de schi. N-aș fi crezut că merge atât de ușor. (...) Ce dimineață fericită! Viața mai are unele lucruri să îmi spună."*

Din **jurnalul de creație** iese la suprafață lupta pe care o duce scriitorul cu încheierea operei începute. Deși cu un ochi creator mereu deschis, vede potențiale scenarii și idei de roman sau piese de teatru peste tot, modul în care avansează cu opera începută este însă oscilant. Din jurnal aflăm că este un scriitor foarte sensibil la mediul în care scrie, cele mai propice momente pentru a-și elibera creația fiind pentru el evadările în natură, în special la munte. Odată ieșit din mediul monden, asfixiant bucureștean, muza redevine prietenă cu scriitorul. Dar și aici, departe de zumzetul și grijile orașului, scrisul oscilează. Când are perioade fluvii de scris, când simte că trebuie să stoarcă cuvintele pentru a umple câteva pagini cu ideile demult vizualizate. Șterge, corectează, revine asupra frazelor: *„Condeiul meu este plin de obstacole, plin de scrupule, plin de ezitări."*[5] În lupta cu scrisul principala armă îi este de obicei perseverența. Se așază la masa de scris de unde nu se ridică nici 8 ore. Dar și aceste perioade de perseverentă sunt destul de fluctuante, iar restul sarcinilor care-l solicită i se par extenuante și sperie, alungă muza. Se simte blocat în postul său de avocat pentru care simte că nu are vocație, *„Ieri la tribunal, nemâncat, amețit de foame, de tensiune nervoasă, ... Am pledat frumos-și am pierdut. Sunt un vorbitor bun-dar nu voi fi niciodată un avocat bun. (...) Aș putea fi un conferențiar, dar nu avocat."* Alteori se simte hotărât să rămână doar ca avocat și să

[4] Idem, p. 186
[5] Idem, p. 105

încheie restul socotelilor. Nici experienţa de profesor de liceu nu-l entuziasmează: *„În genere experienţa mea de profesor e neinteresantă. Nici elevii mei, nici colegii mei nu m au învăţat nimic nou"* simţind ridicolă pretenţiozitatea cu care unii colegi îşi predau materia în timp ce în jurul lor e stare de război, câţi dintre elevii din faţa lor au fost despărţiţi azi-noapte de familiile lor în deportări...? Cu toate acestea, deşi se declară descurajat, deprimat, după ce se mustră pentru temperamentul său sensibil, nu-şi poate controla mintea să fugă după noi idei de proiecte literare pe care să le înceapă pe loc, cel puţin mental. Începe simultan 3-4 proiecte pe care şi datorită conjuncturii (lipsa de bani, de timp, starea de război, măsurile antisemite) le tărăgănează, acestea continuând totuşi să-l obsedeze. Pentru alte proiecte promiţătoare nu a mai fost însă timp din păcate, cum ar fi o istorie a romanului românesc, un studiu despre Shakespeare, unul despre Balzac, o cronică detaliată a anilor de război...

Deşi savurează literatura confesională, **are dese momente în care simte că a ţine un jurnal este pierdere de timp**, consemnările neputând să facă dreptate realităţii pe care are pretenţia de a o înregistra: *„Jurnalul ăsta nu-mi serveşte la mare lucru. Îl recitesc uneori şi mă dezolează lipsa lui de sunet adânc. Lucruri consemnate emoţie, cenuşiu, inexpresiv. Nu se vede nicăieri că-l scrie un om care merge zi de zi, ceas de ceas cu gândul morţii lângă el, în el. Mi-e frică de mine însumi. Fug de mine. Mă evit. Prefer să întorc capul, să schimb vorba. Niciodată n-am fost mai bătrân, mai tern, mai fără elan, mai fără tinereţe. Coarde sparte, gesturi inutile, cuvinte şterse."* sau *„Jurnalul ăsta devine absurd. O proastă obişnuinţă, nimic mai mult. Războiul trece prin mine, prin toată viaţa mea, prin tot ce iubesc, sau cred sau încerc să sper, şi din toată măcinarea asta cumplită eu consemnez aici, ce?"*[6] După care îşi continuă totuşi însemnările, descărcându-se ca unui camarad: *"După cum vezi, n am plecat. Voi putea pleca mâine? Nu ştiu"*. În dese rânduri ia pauze de la însemnări, explicate poate şi prin tendinţa depresivă: *„Nu ştiu de ce n-an mai scris de atâta vreme aici. Sila de a mă opri cu atenţie asupra mea..."* Alteori căderea e şi mai adâncă, definindu-se ca un om eşuat, se vede caracterizat de acel mereu almost, care simte că a făcut diferenţa dintre succes şi el: *„Look in my face; my name is Might-have-been" „**Mă prefac că trăiesc- dar nu trăiesc. Zac.**"*

Aşadar primii ani ai jurnalului, deşi încărcaţi de tristeţea îndepărtării de prieteni datorită alunecării acestora spre o ideologie prin care mai direct, mai indirect, pe el îl exclude, jurnalul este mai puţin tragic totuşi decât ce va urma. Are puterea chiar să vadă cu amărăciune în aceste îndepărtări şi pierderi, deşi triste, o ocazie de întărire a caracterului. Sau cel puţin aşa îşi declară sieşi că ar putea privi situaţia. Însă nu el, altcineva, cineva mai puternic: *„În condiţii normale de viaţă, ceea ce mi s-a întâmplat mie în ultimii 3-4 ani ar trebui să fie, nu zic îmbucurător, dar nici un caz catastrofal. Grav, desigur. Dar tocmai prin gravitate util. A pierde o situaţie – Cuvântul: un om faţă de care mă simţeam responsabil - Nae Ionescu: o serie de prieteni - Ghiţă Racoveanu, Haig, Marietta, Lilly, Nina şi în sfârşit, prietenul cel dintâi şi cel din urmă, Mircea - a pierde totul, absolut totul, poate fi la 30 de ani nu un dezastru, ci o experienţă de maturitate. Nu ar trebui să-i fiu recunoscător vieţii că face gol în jurul meu, că-mi ia, îmi retrage toate*

[6] Idem, p. 538

obișnuințele și comoditățile pe care cu timpul le acumulasem și mă pune din nou în fața începutului, dar nu cu inconștiența de la 20 ele ani, ci cu luciditatea de la 30? Nu ar trebui să înțeleg că termin o etapă (dar o termin total, definitiv) și încep alta care mă duce spre alți oameni, spre alte afecțiuni, spre altă iubire poate și poate spre o nouă singurătate? Ba da. ba da - dar pentru ca să fie astfel mai lipsește ceva, singurul lucru într-adevăr fără de scăpare în destinul meu."[7]

Primii ani abundă de însemnări despre amoruri încâlcite, vacanțele savurate și trânta cu propriile sensibilități. Începând cu anii 39-40 însă, jurnalul ia o turnură spre tragic, consemnările din **jurnalul anilor de război** anunțând tragedia posibilă în orice moment.

Mereu cu gândul la soarta familiei, scriitorul consemnează în Jurnalul anilor de război, pe lângă iadul stării de război, (tensiune neîntreruptă, bombardamente-marele bombardament al Bucureștiului din `43, raiduri aeriene de zi, de noapte, fiorul morții în fiecare por) atmosfera antisemită a vremii, în care intelectualul evreu este umilit, dezumanizat. Prins în valul antisemit, Sebastian se simte din ce în ce mai însingurat cu atât mai mult cu cât majoritatea elitei intelectuale din care și el face parte, este părtașă rinocerizării. Valul se transformă într-o veritabilă menghină odată cu instaurarea guvernului Antonescu. Sebastian consemnează cu groază măsurile menite să transforme evreul din om în obiect: gazetarilor evrei li se ia permisul și dreptul de semnătură, permisul de tren, prețurile alimentelor, chiriile sunt diferențiate, mai scumpe pentru evrei decât pentru creștini, trebuie să predea până și bicicletele, obligați la muncă în folosul comunității, valuri de deportări în toiul nopții, măcelul de la Iași, cel mai mare pogrom din istoria României unde sunt exterminați în jur de 200.000 de evrei. Sub aceste auspicii sufocante, din însemnările scriitorului de la Dunăre reies trăsături incriminante ale elitei românești, printre care prietenii Nae Ionescu, Camil Petrescu sau Mircea Eliade, primii doi fiind descriși ca susținători fervenți ai lui Hitler. Atins de avântul legionar reiese descris și Cioran, iar printre puținele figuri nerinocerizate îl menționează pe Eugen Ionescu.

Dezamăgit și descurajat, Sebastian se luptă nu doar cu rezistența în fața umilințelor legiferate, ci și cu tentația de a încheia prietenii cu Eliade, Camil, Nae, tentații cărora totuși le rezistă: *„Îl voi pierde pe Mircea pentru atâta lucru? Pot uita tot ce este excepțional în el, generozitatea lui, puterea lui de viață, omenia lui, dragostea lui, tot ce e tânăr, copilăros, sincer în el? Nu știu. Simt între noi tăceri jenante, care ascund numai pe jumătate explicațiile de care fugim, fiindcă le simțim probabil fiecare, și acumulez mereu deziluzii. Voi face tot ce e posibil ca să-l păstrez totuși."* De altfel, Sebastian rămâne legat de prieteni indiferent de situație, manifestându-și îngrijorarea când după asasinarea din septembrie 39 a lui Armand Călinescu, urmează o vânătoare națională de legionari: *„Ce s-o fi întâmplat oare cu Nae? Rosetti a întrebat și i s-a spus că e dispărut de două zile. Dispărut? Ce înseamnă? Fugit? Dus în altă parte și închis? Împușcat? Am telefonat la*

[7] Idem, p. 132

Mircea îngrijorat de soarta lui. Mi-a răspuns chiar el la telefon şi i-am vorbit despre corectarea unui articol al lui pentru Revistă. Dar ce voiam să aflu, aflasem: trăieşte."[8]

Mâhnirea îi e îndreptăţită când în jurul său prietenii intelectuali alunecă atât de uşor spre valul antisemit, nici măcar sfiindu-se să-şi justifice crezurile în preajma lui. Dintr-o conversaţie cu Camil: *„- E regretabil dragă, dar tot ovreii poartă toată răspunderea. – De ce, Camil? -Pentru că sunt prea mulţi."* Fin observator al firii umane, surprinde trăsăturile persoanelor din jurul său pe care le redă apoi cu dexteritate în scris. Un astfel de exemplu îl oferă descrierea accentelor megalomane ale lui Camil Petrescu, (confirmate şi de Cella Serghi în volumul său memorialistic) care se vede având toate răspunsurile, deplângându-i pe francezi şi englezi că nu au şi ei un Camil. Sebastian redă câteva din celebrele accese declamative ale bunului său prieten de altfel, pe care le numeşte **camilisme**: *„Dragă, sunt cel mai mare actor pe care l-a avut lumea de la Garrick. (...) Eu, pe lângă vocea intensă, am o colosală putere de expresie."* sau *„ E comic să se vorbească despre Eminescu ca poet filozofic. De fapt singurul poet filozofic sunt eu!."*

Prietenia cu marele bolnav al literaturii române **Max Blecher**, creează o impresie puternică asupra sensibilului Sebastian. Îi poartă o adâncă veneraţie omului care îşi duce secundă de secundă existenţa în durere. După ce iese de la o vizită acasă la romancier, notează: *„Duminică şi luni la Roman. Am plecat de acolo copleşit, uzat. Aveam impresia că nu voi putea reintra în viaţă. Totul mi se părea inutil, absurd. (...)Voi mai avea vreodată curajul să mă vait de ceva? Voi mai avea neruşinarea să am capricii, indispoziţii, enervări? El trăieşte în intimitate cu moartea. Nu cu o moarte abstractă, nebuloasă, cu termen lung. E moartea lui, precisă, definită, cunoscută cu detalii, ca un obiect. Ce îi dă curaj să trăiască? Ce îl susţine? Nu e nici măcar disperat. Nu înţeleg, mărturisesc că nu înţeleg. De câteva ori aş fi izbucnit în plâns privindu-l. Noaptea l-am auzit gemând din odaia lui, ţipând şi am simţit că mai e cineva în casă, afară de noi, cineva care era moartea, destinul- nu ştiu cine. Am plecat de acolo răvăşit, ameţit."*[9] Ca următoarea consemnare a jurnalului să scoată la iveală un moment de lamentare amoroasă: *„Încep să sufăr iar din lipsa Leniei. Două săptămâni am ţinut bine. Dar simt, zi de zi, cum cedez nostalgiei de a o vedea. Dau târcoale telefonului, mă culc cu gândul la ea, o visez, mă scol cu gândul la ea. E stupid, ştiu că e stupid-n-am decât să recitesc jurnalul ăsta, pentru a vedea cât e de stupid."* Dar acesta e Sebastian, oscilant, melancolic, cu voluptatea lamentaţiei.

Jurnalul lui Sebastian reprezintă fără îndoială o operă literară în sine, atât prin calitatea documentară a uneia dintre cele mai negre perioade ale umanităţii, cât şi prin cea a scriiturii.

"Triste, triste timpuri. Ce val de trivialitate, în care se îneacă toţi, din ipocrizie, din laşitate, din interes. Va veni o zi in care se va putea vorbi deschis despre aceste zile negre? Sunt convins, sunt absolut convins. As vrea sa mai fiu atunci de faţă." Şi da, a venit ziua aşteptată de Sebastian. Din păcate nu a mai fost de faţă. La nici 38 de ani împliniţi, moare într-un accident straniu, strivit de un camion...în timp ce se îndrepta spre Universitate

[8] Idem, p. 233
[9] Idem, p. 85

unde urma să țină cursul despre Balzac. Apucă totuşi imensa bucurie de a vedea războiul pierdut de fascişti.

Într-un mod ironic, s-ar putea spune că jurnalul are **ciclicitate**. Dacă primele însemnări îl deschid cu narcoticul lui Sebastian, muzica, acesta se încheie cu ultimele însemnări despre celălalt medicament al scriitorului, muntele.

Bibliografie operă

Sebastian, Mihail, *De două mii de ani...,* prefaţă de Nae Ionescu, studiu introductiv, fişă bibliografică și referințe critice de Lucian Pricop, Ed. Catrex, Bucureşti, 2019
Sebastian, Mihail, *Jurnal*, prefaţă şi note de Leon Volovici, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2021
Serghi, Cella, *Pe firul de păianjen al memoriei*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2018

Bibliografia critică

Glodeanu, Gheorghe, *Narcis și oglinda fermecată* - Metamorfozele jurnalului intim în literatura română, Ed. Tipo Moldova, Iaşi, 2002
Pîrvan-Jenaru, Dana, *Sebastian şi lumea lui*, Ed. Art, Bucureşti, 2013
Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. III, Diarismul românesc, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005
Ștefănescu, Cornelia, *Mihail Sebastian*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1968